

DOI 10.37491/UNZ.75-76.13
УДК 340.11 (043.3)

Надія МЕЛЬНИК¹

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «МЕТОДОЛОГІЯ» У СУЧАСНОМУ ПРАВознавстві

Проаналізовано теоретичні підходи до сутності поняття «методологія» у сучасному правознавстві на основі аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних наукових дослідників. Запропоновано під методологією розуміти сукупність методів, засобів, принципів та процедур наукового дослідження, що застосовуються в процесі наукового пізнання визначеної проблеми, за допомогою яких дослідник обґрунтовує досліджуване ним явище. Визначено, що розвиток модерної юридичної науки потребує чітко сформованої методології дослідження, оскільки термін «методологія» часто підміняють із терміном «методика». Встановлено, що в сучасному світі з'явилися різні, не завжди однозначні тлумачення поняття методології, які спровоковані швидким глобалізаційним розвитком суспільства, впровадженням нових інформаційних ресурсів, діджиталізацією та ін. З'ясовано основні категорії, на яких ґрунтується методологія, яка наділена певним апаратом дослідження, до якого належать методи та способи організації наукового дослідження; принципи та форми організації проведення наукового дослідження; прийоми та процедури наукового дослідження. Обґрунтовано, що всі складові елементи наукового дослідження становлять фундамент методологічного апарату та сукупно складають певний

¹ кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
nadya_melnyk@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-8521-9180>.

інструментарій пізнання досліджуваних явищ і процесів. Розглянуто значимість та відмінність понять «науковий метод» і «метод науки» та охарактеризовано головні вимоги до зазначених понять. Визначено, що правильний вибір методів дослідження призведе науковця до глибоких та вивірених результатів за умови, що, крім методів, будуть застосовані й інші елементи наукового дослідження, оскільки методи дослідження — це свого роду інструменти, за допомогою яких дослідник вирішує ті чи інші проблеми. Виявлено, що існує чимала кількість методів, єдність та взаємозв'язок яких утворюють специфічність та цілісність пізнавальної діяльності в науці, визначальними з яких є загальнонаукові, теоретичні, експериментальні та конкретні. Зазначено ключові принципи, на яких повинна формуватися методологія наукового дослідження: принцип системності, принцип розвитку, принцип єдності теорії і практики, принцип об'єктивності, принцип абстрагування, принцип декомпозиції. Охарактеризовано основні функції, на яких ґрунтується методологія. Визначено, що сучасні наукові розвідки не можливі без чітко сформованої методології, яка повинна мати системний характер у науковому дослідженні та здійснюватися у певній логічній послідовності.

Ключові слова: методологія, підхід, принципи, методи, функції методології.

Аналізуючи сучасні дослідження, пов'язані з визначенням дефініції «методології», варто зазначити, що є різні, а подекуди й неоднозначні погляди. Це пов'язано з тим, що не всі науковці прагнуть заглянути у глибинну сутність цього поняття, оскільки у самій методології є багато незрозумілого та недослідженого, а також це поняття часто підміняють поняттям «методика», що потребує окремого роз'яснення. Отже, розвиток модерної юридичної науки потребує чітко сформованої методології дослідження. На основі цього варто зазначити, що необхідно продовжувати науковий пошук у питаннях дослідження методології, зокрема в сучасному правознавстві.

Після здобуття Україною незалежності проблеми тлумачення та розкриття сутності методології досить активно розроблялися у працях таких вчених, як: М. Кельман, П. Копнін, Н. Кушнаренко, В. Лекторський, Г. Лукьянова, Г. Рузавін, В. Садовський, В. Швирьова, Р. Шевчук, В. Шейко, Г. Щедровицький, Е. Юдіна, В. Юринець.

Аж ніяк не применшуючи заслуг дослідників, зусиллями яких було сформульовано визначення «методологія», спробуємо це поняття осмислити, виділити і класифікувати основні підходи до розуміння методології та вивести на цій основі власне бачення його сутності в сучасному правознавстві. Саме тому *метою статті* є дослідження теоретичних аспектів та основних підходів до розуміння цієї дефініції.

У контексті нашого дослідження варто зупинитись на розгляді теоретико-правових основ дослідження феномену методології в сучасному

правознавстві. Зокрема, на початку розвитку науки «... методологія тривалий час розглядалася лише як вчення про методи діяльності (метод і «логос» — вчення). Схоже розуміння методології обмежувало її предмет аналізом методів (починаючи з Р. Декарда). І таке розуміння методології мало свої історичні підстави: в умовах класового суспільства, поділу праці на працю розумову і фізичну (за К. Марксом), відносно невелика група людей «розумової праці» задавала мету діяльності, а інші працівники «фізичної праці» повинні були цю мету реалізовувати. Так склалася класична для того часу психологічна схема діяльності: «мета — мотив — спосіб — результат». Мета ставилася перед людиною нібито «ззовні» — учневі у школі вчителем, робітникові на заводі начальником тощо, мотив або «нав'язувався» людині також ззовні або він його повинен був сам собі сформулювати (наприклад, мотив — заробити гроші, щоб прогодувати себе і сім'ю). І, таким чином, для більшості людей для вільного вияву своїх сил, для творчості залишався тільки один спосіб — синонім-метод. Звідси — й вузьке розуміння методології» [1, с. 34].

Варто зазначити, що в сучасному світі з'явилися різні, не завжди однозначні тлумачення поняття «методологія». Це спровоковано швидким глобалізаційним розвитком суспільства, впровадженням нових інформаційних ресурсів, діджиталізацією тощо.

Усвідомлюючи наукознавчу потребу аналітичного осмислення такого правового явища, як методологія, спробуємо узагальнити наявні на сьогодні погляди щодо її сутності та розуміння сучасними вітчизняними та зарубіжними науковими дослідниками. Прихильником широкого розуміння сфери методології є М. Кельман, який зазначив, що «... у вітчизняній науковій літературі методологію розглядають як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності; систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему; систему підходів, методів і засобів пізнання державно-правових явищ та виокремлення загальних закономірностей їх виникнення, функціонування та розвитку; сукупність підходів, способів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети» [1, с. 33].

Крім того, Г. Лук'янова у своїх дослідженнях наводить визначення методології в широкому та вузькому розуміннях. Зокрема, в широкому розумінні «... це теорія людської діяльності; діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи не лише власне пізнання, але й виробництво. Можна сказати, що методологія — теорія людської діяльності; у вузькому розумінні — це сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження. Саме таке ставлення до методології переважає, наприклад, у зарубіжній (американській і взагалі англомовній) науковій літературі» [2, с. 34].

У своєму дослідженні Р. Шевчук [3, с. 42–43] виділяє методологію наукового пізнання в онтологічному та гносеологічному вимірах. В онтологічному — це «... система філософських засад пізнавальної діяльності та відповідних загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій і теоретичних положень, що забезпечують

отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність. У гносеологічному — це «... вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем».

Під методологією наукового дослідження В. Юринець [4, с. 13] розуміє «... сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми».

Під методологією науки С. Каламбет, С. Іванов та Ю. Півняк розуміють «... вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких ґрунтується дослідження і здійснюється вибір засобів, прийомів та методів пізнання». Виділяють також вузький погляд на методологію науки, зокрема: «... коли вона розглядається як теоретична основа деяких спеціальних, часткових прийомів і засобів наукового пізнання, наприклад: методологія управління, методологія ціноутворення та інші, але в цьому разі доцільніше говорити про методіку пізнання і дій» [5, с. 38]. Далі зазначають, що «... методологічна основа дослідження дає характеристику основних компонентів наукового дослідження — об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження, сукупності методів, необхідних для вирішення завдань дослідження, а також формує уявлення про послідовність дій дослідника в процесі рішення задачі» [5, с. 38–39].

Проведений аналіз різних підходів та накопиченого наукового знання до визначення методології дозволяє виявити найбільш значущі теоретичні підходи до її дослідження та зосередитися на основних категоріях, на яких базується методологія. Отже, методологія наділена таким апаратом дослідження, до якого відносять:

- методи та способи організації наукового дослідження;
- принципи та форми організації проведення наукового дослідження;
- прийоми та процедури наукового дослідження.

Варто зазначити, що всі ці складові елементи наукового дослідження становлять фундамент методологічного апарату та сукупно є певним інструментарієм пізнання досліджуваних явищ і процесів.

У науковій діяльності існує велика кількість методів, зокрема загальнонаукових, теоретичних, експериментальних, конкретних. Їх єдність та взаємозв'язок утворюють специфічність та цілісність пізнавальної діяльності в науці. Загалом, для підвищення ефективності та результативності наукового дослідження здебільшого використовують не один метод, а певну їх сукупність.

Труднощі з визначенням методу мають реальні підстави. Насамперед, вони пов'язані з надзвичайним різноманіттям методів науки. Крім того, будь-який метод має складну структуру, що змінюється, застосовується разом з іншими методами і може відігравати різну роль на різних стадіях дослідження (під час постановки проблеми, на емпіричній стадії виявлення і систематизації фактів, під час пояснення фактів і формування теорії). Серед наукових методів істотно розрізняються методи, спрямовані

на оперування з наявним науковим знанням, і методи отримання нового знання, оскільки тут існують різні пізнавальні завдання [1, с. 202–203].

На думку В. Юринця, метод — це «... підхід, засіб або прийом теоретичного та експериментального дослідження або практичного втілення явища чи процесу. Залежно від ступеня складності проблеми, дослідження змінюються методи його проведення і види експерименту. Методи, які застосовують у науковому дослідженні, залежать не лише від самого предмета, а й від рівня дослідження. Виділяють емпіричний та теоретичний рівні. Для емпіричного рівня дослідження характерними є такі методи: спостереження, експеримент, опис, статистика тощо. Для теоретичного рівня дослідження використовують методи аналізу-синтезу, індукції-дедукції, аналогії тощо» [4, с. 15].

В інших наукових джерелах знаходимо, що метод — це «спосіб досягнення мети, який одночасно є об'єктивним та суб'єктивним». Об'єктивний, тому що в розроблюваній теорії дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки. Отже, метод є програмою побудови і практичного застосування теорії. Суб'єктивний, тому що є інструментом мислення дослідника і враховує його суб'єктивні особливості [6, с. 39].

Також цікавим є твердження, що кожен дослідник повинен розрізняти поняття «науковий метод» і «метод науки». Вимогами до наукового методу є:

- детермінованість, що полягає в обумовленості закономірностями як об'єкта, так і пізнавальної діяльності;
- заданість метою дослідження, що характеризується відповідністю всіх компонентів методу мети дослідження;
- результативність та надійність, тобто наявність результату з високим ступенем вірогідності;
- ефективність, що характеризується досягненням мети дослідження з мінімальними затратами і максимальним результуючим ефектом;
- економічність, що полягає в можливості досягнення конкретних результатів без додаткових затрат і зусиль;
- доступність у розумінні й застосуванні [4, с. 16].

Щодо «методу науки», то варто зазначити, що він «є організацією процесу дослідження у структурі наукової та пізнавальної діяльності, що передбачає конкретний науковий пошук, зокрема: постановка та формулювання проблеми, побудова гіпотези, емпірична, теоретична та експериментальна перевірка гіпотези, підсумки та прогнозування наступних етапів дослідження обраної теми наукового дослідження» [4, с. 16–17].

Отже, підсумовуючи все викладене можна стверджувати, що правильний вибір методів дослідження приведе науковця до глибоких та вивірених результатів, за умови, що, крім методів, будуть застосовані й інші елементи наукового дослідження. Оскільки методи дослідження — це свого роду інструменти, за допомогою яких дослідник вирішує ті чи інші проблеми.

Наступним елементом ми виділили принципи та форми організації проведення наукового дослідження. Оскільки методологія наукового дослідження повинна формуватися на певних принципах, зокрема:

— принцип системності, на основі якого встановлюється, що кожен досліджуваний об'єкт розглядається як єдине ціле і кожне явище оцінюється у взаємозв'язку з іншими;

— принцип розвитку, що полягає у формуванні наукового знання із відображенням суперечностей, кількісних та якісних змін об'єкта дослідження;

— принцип єдності теорії та практики, що є взаємообумовленими та доповнюють одна одну;

— принцип об'єктивності, який потребує врахування всіх факторів, які характеризують досліджувані об'єкти, явища і процеси;

— принцип абстрагування, який полягає у виділенні істотних та упущенні несуттєвих проявів властивостей досліджуваних явищ та процесів;

— принцип декомпозиції, який ґрунтується на поділі системи на частини, виділенні окремих комплексів робіт для створення умов ефективного аналізу та проектування досліджуваних об'єктів, явищ та процесів [4, с. 14].

Також у процесі нашого дослідження доцільним є виділення певних функцій, які виконує методологія у сучасному правознавстві. В. Шейко та Н. Кушнарєнко у своєму дослідженні «Організація та методика науково-дослідницької діяльності» [7, с. 56] відзначають такі основні функції, які виконує методологія: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; спрямовує дослідника на особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність і повноту отримання інформації, необхідної для пізнання процесу чи явища, що вивчається; сприяє поповненню новою інформацією фонду теорії науки; допомагає в уточненні, збагаченні, систематизації термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Отже, проаналізувавши основні категорії, на яких ґрунтується методологія, а також охарактеризувавши функції, які вона здійснює, можна сказати, що методологія — це певний концептуальний виклад мети, змісту, методів та принципів дослідження, на основі яких можна отримати максимально об'єктивну та точну інформацію про досліджувані явища та процеси.

Проаналізувавши викладене вище, варто зазначити, що дослідження такого поняття, як «методологія», залишається вагомим та актуальним на тепер. Сучасні наукові розвідки не можливі без чітко сформованої методології, яка повина мати системний характер у науковому дослідженні та здійснюватися в певні логічній послідовності. Проведений аналіз накопиченого наукового знання дозволяє виявити найбільш значущі підходи до дефініції «методологія», оскільки протягом певного часу методологію розглядали як науку про методи дослідження.

Таким чином, у вітчизняній науковій літературі методологію розглядають як:

— сукупність методів та процедур наукового дослідження;

- діяльність дослідника у процесі пізнання та мислення;
- систему філософських засад пізнавальної діяльності, що забезпечують отримання нових знань про об'єктивну діяльність;
- вчення про структуру, логічну організацію та систематизацію діяльності дослідника у процесі пізнання ним досліджуваних явищ;
- вчення про суттєві закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем.

На наш погляд, під методологією в сучасному правознавстві слід розуміти сукупність методів, засобів, принципів та процедур наукового дослідження, що застосовуються в процесі наукового пізнання визначеної проблеми, за допомогою яких дослідник обґрунтовує досліджуване ним явище.

Список використаних джерел

1. *Кельман М. С.* Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль : Терно-граф, 2011. 492 с.
2. *Луцянова Г. Ю.* Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 4. С. 33–43.
3. *Шевчук Р. М.* Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. Вип. 1 (11). С. 31–45.
4. *Юринець В. Є.* Методологія наукових досліджень. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 178 с.
5. *Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В.* Методологія наукових досліджень. Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
6. Методологія наукових досліджень / В. С. Антонюк, Л. Г. Полонський, В. І. Аверченков, Ю. А. Малахов. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 276 с.
7. *Шейко В. М., Кушнарченко Н. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності. 5-те вид. Київ : Знання, 2006. 308 с.
8. *Кельман М. С.* Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
9. *Мельник Н. В.* Наукова сутність поняття «методологія». *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції* : матер. доп., вист. і повідомл. учасн. V-го Всеукр. кругл. столу (м. Львів, 10 грудня 2020 року). Львів : Бона, 2020. С. 78–80.

Надійшла до редакції 02.12.2020

Nadiia MELNYK

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Theoretical Approaches to the Essence of the Concept of 'Methodology' in Modern Jurisprudence

The article investigates theoretical approaches to the essence of the concept of 'methodology' in modern jurisprudence based on the analysis of the views of domestic and foreign scientific researchers. It is proposed under the methodology to understand the set of methods, means, principles and procedures of scientific research, used in the process of scientific knowledge of a particular problem, with the help of which the researcher substantiates the phenomenon under investigation. It is determined that the

development

since the term 'methodology' is often changed with the term 'methods/ technique'. It is established that there are different and not always unambiguous interpretations of the concept of methodology in the modern world and they are provoked by the rapid globalization development of society, the introduction of new information resources, digitalization, etc. The basic categories on which the methodology is based, which is endowed with a certain apparatus of research, which include: methods and ways of organizing scientific research; principles and forms of organization of scientific research; techniques and procedures of scientific research. It is substantiated that all the components of scientific research constitute the foundation of methodological apparatus and collectively make up a certain tool for the knowledge of the phenomena and processes under study. The significance and difference of the concepts of 'scientific method' and 'method of science' have been considered and the main requirements for these concepts have been characterized. It is determined that the right choice of research methods will lead the scientist to deep and verified results, provided that these methods will be used together with another elements of scientific research in order to solve certain problems. It was revealed that there are a considerable number of methods, the unity and interrelation of which form the specificity and integrity of the cognitive activity in science, the determining of which are general scientific, theoretical, experimental and specific. The key principles on which the methodology of scientific research should be formed are specified, i.e. the principle of consistency, the principle of development, the principle of unity of theory and practice, the principle of objectivity, the principle of abstraction, the principle of decomposition. The main functions the methodology is based on are characterized. It is defined that modern scientific research is impossible without a clearly formed methodology, which should have a systemic nature in scientific research and be carried out in certain logical sequences.

Keywords: methodology, approach, jurisprudence, method, methodology functions.